

Bas Jongenelen

Wat lul ik over liefde

Vertalingen en updates van Nederlandse literatuur

Bas Jongenelen (1968) studeerde af op een scriptie over Gerard Reve en promoveerde op een proefschrift over humor in 1561. In 2021 publiceerde hij Basisboek Historische Letterkunde, een boek over de duivel in de Nederlandse literatuur is in de maak. Van de fin-de-siècle-romans Goëtia (door Frits Lapidoth), Tragische levens (door Jeanne Reyneke van Stuwe) en Het éne nodige (door Anna de Savornin Lohman) verzorgde hij edities in hedendaags Nederlands. Samen met Ben Parsons publiceerde hij Comic Drama in the Low Countries, tien Middelnederlandse komische toneelteksten vertaald in het Engels. Aangezien hij van de opbrengst van deze boeken niet kan leven, is hij docent Nederlandse letterkunde aan de Fontys Lerarenopleiding Tilburg. Ook geeft hij onder prikkelende titels als 'Eten en drinken in laatmiddeleeuwse en vroegmoderne literatuur' of 'Onanie in de 19e-eeuwse literatuur' nu en dan gastlessen in het vwo. 'Wat lul ik over liefde' verscheen eerder in Onze taal, nr. 7, 2022 en VertaalVerhaal dankt dit tijdschrift voor de mogelijkheid het ook hier te publiceren.

Wat lul ik over liefde

Vertalingen en updates van Nederlandse literatuur

Is het goed om oudere Nederlandse literatuur af en toe op te frissen, zoals ook gebeurt met vertalingen? Die vraag rees onlangs weer, toen er een hertaling verscheen van de achttiende-eeuwse roman *Sara Burgerhart*.

Er waren eens twee mythen: de mythe van Echo en de mythe van Narcissus. De eerste mythe ging over een jonge vrouw die als straf van Hera alleen maar de woorden van anderen kon herhalen. Uiteindelijk loste Echo op, maar soms hoor je nog wel haar herhaling van jouw woorden. De tweede mythe ging over een knappe jonge man die verliefd werd op zichzelf, nadat hij zichzelf had gezien in de reflectie van een meertje. Hij kon niet meer stoppen zich te bewonderen en veranderde in een bloem.

Deze twee mythen hadden niets met elkaar te maken, totdat Ovidius in het jaar 1 besloot ze aan elkaar te schrijven. Kon dat zomaar? Blijkbaar wel. Ach, er waren vast en zeker wel een paar reactionaire zeurkousen die vonden dat je van die oude verhalen moest afblijven, maar die hebben het niet gered. Ovidius wel, en zijn variant van Echo en Narcissus in zijn boek *Metamorfosen* is beroemd geworden. *Metamorfosen* is een boek waarin twee verschijnselen samenkomen: de vertaling en de update. Wat een vertaling is, is waarschijnlijk wel duidelijk, maar wat een update is... tja, dat kan van alles en nog wat zijn.

Naast elkaar

Allereerst de vertaling. Niemand vindt het raar dat je het boek van Ovidius in een Nederlandse vertaling leest. Niemand zal beweren dat het Latijnse origineel zal verdwijnen en dat er slechts een Nederlandstalige echo van over zal blijven. Nee hoor, het Latijnse origineel en een Nederlandse vertaling kunnen gewoon naast elkaar blijven bestaan. Sterker nog: de twee Nederlandse vertalingen door Joost van den Vondel, de recentste vertaling door Marietje d'Hane-Scheltema en tussenliggende vertalingen kunnen ook gewoon naast elkaar blijven bestaan. En het leuke is dat het Latijnse origineel van Ovidius daar niet onder te lijden heeft.

Het kan ook nodig zijn om een verhaal binnen dezelfde taalvarianten te vertalen. Wie leest *Vanden vos Reynaerde* nog in het Middelnederlands? Niemand (medioneerlandici daargelaten). Wel lezen we een vertaling ervan, die van Ernst van Altena bijvoorbeeld, of die van René Broens. Of die andere van René Broens (Broens heeft *Vanden vos Reynaerde* twee keer vertaald). Maar waar ligt de grens bij de noodzaak tot vertalen? Dat *Vanden vos Reynaerde* wél en dat *Grand Hotel Europa* van Ilja Leonard Pfeijffer niét vertaald wordt in modern Nederlands, vinden we logisch. Maar *Van oude mensen, de dingen, die voorbij gaan* van Louis Couperus (1906) is volgens sommigen nog niet oud genoeg om vertaald te hoeven worden.

© Het copyright op dit Vertaalverhaal berust bij de auteur

Volgens sommigen is zelfs *Sara Burgerhart* van Betje Wolff en Aagje Deken (1782) nog niet oud genoeg om te vertalen.

Schande

Kunnen vertalingen de plaats innemen van de originele werken? Niet letterlijk. Bibliotheken zullen heus de enige echte *Van oude mensen, de dingen, die voorbij gaan* bewaren, maar zal dit origineel nog wel gelezen worden? Nee. Zo vergaat het ieder literair werk; zoals nu niemand *Vanden vos Reynaerde* nog in het Middelnederlands leest, zo zal in de toekomst niemand *Van oude mensen, de dingen, die voorbij gaan* in het fin-de-siècle-Nederlands lezen. Dat is een kwestie van tijd – maar het zal ooit gebeuren. En nog veel later zal *Grand Hotel Europa* van Ilja Leonard Pfeijffer vertaald worden in het Nederlands van dan.

Dat een werk vertaald wordt, is onvermijdelijk maar het origineel zal dus altijd beschikbaar blijven. Waar zijn de tegenstanders van vertalingen dan bang voor? Waarom zijn er mensen die het een schande vinden dat Tonnus Oosterhoff onlangs *Sara Burgerhart* vertaald heeft? En die Michelle van Dijks vertaling van *Van oude mensen* verketteren? En die mijn vertaling van *Tragische levens* van Jeanne Reyneke van Stuwe (1901) naar de vuilnisbak verwijzen? Soms gaat Tonnus Oosterhoff inderdaad vrij ver met *Sara Burgerhart*, als hij ‘wat praat ik van liefde’ vertaalt als ‘wat lul ik over liefde’, en ‘ik ben razent zot naar haar’ als ‘ik ben razend geil op haar’. Is dit wel een vertaling? Of kunnen we het misschien beter onder het fenomeen ‘update’ scharen?

Rapluissterboek

Een update van een literair werk kan van alles zijn. Ovidius heeft twee losse mythen geüpdatet tot één. Een update gaat verder dan een vertaling, het kan bijvoorbeeld een verfilming zijn. Of een musical, of een jeugdbewerking, een stripboek, standbeeld, tekenfilm, schilderij, bier, of iets totaal anders. Het origineel verdwijnt dan verder uit het zicht dan bij een vertaling. Het is mogelijk dat de update het origineel verdringt, zoals Disney-tekenfilms veel sprookjes verdrongen hebben.

Vanden vos Reynaerde kent niet alleen vertalingen, er zijn ook updates van. Zo is er de NSB-versie door Robert van Genechten, er is een jeugdbewerking door Paul Biegel, een rapluissterboek door Charlie May, een graphic novel door René Broens & Marc Legendre, een Suske en Wiske-album. Er is zelfs Reynaert-bier... Maar wat er nog niet is: *Reynaert met zombies*. Dat komt nog wel. Er is immers een stripboek van *Max Havelaar*, een film van *Max Havelaar*, een Suske en Wiske-album over *Max Havelaar*. Er is zelfs Max Havelaar-koffie! En *Max Havelaar met zombies* bestaat

ook, in 2016 gepubliceerd door Martijn Adelmund. Hoewel ik *Max Havelaar met zombies* niet gelezen heb, vind ik het prachtig dat het bestaat.

In gesprek

Creativiteit leidt tot creativiteit, creatieve producten zijn altijd in gesprek met elkaar. De *Metamorfosen* van Ovidius staat bol van verwijzingen naar de *Aeneis* van Vergilius en de *Aeneis* staat weer bol van verwijzingen naar de *Odyssee* van Homerus. Zo werkt literatuur, want literatuur is meer dan de taal waarin het geschreven is. Literatuur overstijgt de taal en daarom is het niet erg dat literatuur vertaald en geüpdatet wordt.

De angst dat ‘het origineel’ van een verhaal vergeten raakt door vertalingen, bewerkingen en updates is reëel, want dit is in het verleden vaker gebeurd. Maar door de updates worden er ook weer nieuwe deuren geopend. Er worden nieuwe mensen aangeraakt door de literatuur en door de taal. Is *Max Havelaar met zombies* een normaal boek? Nee, natuurlijk niet. Zit ik persoonlijk te wachten op een ovidiaanse combinatie van *De avonden* en *De aanslag*? Nee. Ik zou het afschuwelijk vinden. Stel je voor dat door dit boek de twee originelen niet meer gelezen zouden worden... Je moet er toch niet aan denken? Maar ik moet me ook niet aanstellen; literaire updates zijn creatieve uitingen die horen bij iedere cultuur. Een cultuur zonder literaire updates is ten dode opgeschreven.